

gelig undtagelse. Herudover må tiden også være inde til at medtage fagforeninger uden for LO. En bedre forståelse af de lønafhængiges kamp kræver inddragelse af funktionærernes organisationer, herunder FTF og dets medlemsorganisationer. Tilsvarende er det kun Dansk Arbejdsgiverforening, der behandles som modpart, mens statens arbejdsgiverrolle ikke inddrages, selv om statens aggressive arbejdsgiverholdning nok kunne trænge til en analyse sammen med de offentligt ansattes modstrategi.

For det andet er de interne forhold skubbet for meget i baggrunden. Som én af dem, der har undersøgt fagbevægelsens interne organisationsproblemer i 60'erne og 70'erne, kan det være vanskeligt at acceptere en fuldstændig forkastelse af de interne problemer til fordel for de eksterne. Det synes antologiens forfattere imidlertid heller ikke at demonstrere nødvendigheden af og vel dårligt nok at argumentere for, idet der blot peges på nødvendigheden af at flytte centrum for fagbevægelsesstudiet. I flere artikler rejses spørgsmålet vedrørende de eksterne forholds betydning for fagbevægelsens struktur; men de gøres ikke til genstand for særlig behandling. Der er således eksempler på kritiske påvirkninger fra en eventuel ØD-ordning på fagbevægelsens centralisering og bureaukratisering og fra en korporatistisk udvikling på fagbevægelsens centralisering. Endvidere er der en kvalifikationsmæssig udvikling på arbejdsmarkedet, der ifølge Ibsen kan imødegås ved en ændret struktur.

Det samlede indtryk må således blive, at vel bør fagbevægelsens eksterne aktiviteter ofres større opmærksomhed, men forskningssigtet må inkorporere den interne struktur. Det er kun gennem en kombination af fagbevægelsens eksterne udfordringer og muligheder og interne processer, at forskningen kan bidrage til at forbedre fagbevægelsens interessevaretagelse.

Reinhard Lund

Cornelius Castoriadis, Marxisme og revolutionær teori (1. halvpart af L'institution imaginaire de la société, Paris 1975), oversat af Poul Eriksson og Frans Størr-Hansen, med efterskrift af Dominique Bouchet, København: Rhodos, 1981, 332 s., 125,00 kr.

"Marxismens krise" er et underligt spøgelse. Der tales om den som noget nyt, men den er lige så gammel som marxismen. Marxismens historie er fyldt med "kriser", der har haft sine blomstringstider og perioder med næsten total glemsel. Der har været kraftige konjunkturudsving for marxismen på Vestens frie markeder, og østpå: mørke årtier med dogmatisk forstening.

gelig undtagelse. Herudover må tiden også være inde til at medtage fagforeninger uden for LO. En bedre forståelse af de lønafhængiges kamp kræver inddragelse af funktionærernes organisationer, herunder FTF og dets medlemsorganisationer. Tilsvarende er det kun Dansk Arbejdsgiverforening, der behandles som modpart, mens statens arbejdsgiverrolle ikke inddrages, selv om statens aggressive arbejdsgiverholdning nok kunne trænge til en analyse sammen med de offentligt ansattes modstrategi.

For det andet er de interne forhold skubbet for meget i baggrunden. Som én af dem, der har undersøgt fagbevægelsens interne organisationsproblemer i 60'erne og 70'erne, kan det være vanskeligt at acceptere en fuldstændig forkastelse af de interne problemer til fordel for de eksterne. Det synes antologiens forfattere imidlertid heller ikke at demonstrere nødvendigheden af og vel dårligt nok at argumentere for, idet der blot peges på nødvendigheden af at flytte centrum for fagbevægelsesstudiet. I flere artikler rejses spørgsmålet vedrørende de eksterne forholds betydning for fagbevægelsens struktur; men de gøres ikke til genstand for særlig behandling. Der er således eksempler på kritiske påvirkninger fra en eventuel ØD-ordning på fagbevægelsens centralisering og bureaukratisering og fra en korporatistisk udvikling på fagbevægelsens centralisering. Endvidere er der en kvalifikationsmæssig udvikling på arbejdsmarkedet, der ifølge Ibsen kan imødegås ved en ændret struktur.

Det samlede indtryk må således blive, at vel bør fagbevægelsens eksterne aktiviteter ofres større opmærksomhed, men forskningssigtet må inkorporere den interne struktur. Det er kun gennem en kombination af fagbevægelsens eksterne udfordringer og muligheder og interne processer, at forskningen kan bidrage til at forbedre fagbevægelsens interessevaretagelse.

Reinhard Lund

Cornelius Castoriadis, Marxisme og revolutionær teori (1. halvpart af L'institution imaginaire de la société, Paris 1975), oversat af Poul Eriksson og Frans Størr-Hansen, med efterskrift af Dominique Bouchet, København: Rhodos, 1981, 332 s., 125,00 kr.

"Marxismens krise" er et underligt spøgelse. Der tales om den som noget nyt, men den er lige så gammel som marxismen. Marxismens historie er fyldt med "kriser", der har haft sine blomstringstider og perioder med næsten total glemsel. Der har været kraftige konjunkturudsving for marxismen på Vestens frie markeder, og østpå: mørke årtier med dogmatisk forstening.

Hvad betyder det så, når man nu taler om, at marxismen er i krise? Betyder det, at de kapitalistiske samfund nu endelig har forandret sig så langt væk fra Marx' analyser, at selv marxisterne kommer i tvivl, om man kan bygge samfundsanalyse, kritik og politik på marxismen? Hvad er det i samfundet, der skulle have ændret sig så meget de seneste 5 år? Ser man på de modargumenter, som de ny-skeptiske marxister finder på, er det stort set de samme, som de altid har været. Der har altid været ganske kraftige argumenter mod marxismen hentet fra de økonomiske og politiske "realiteter", som den har kunnet leve udmærket med i sine blomstringstider. Altså: Er der nu mere tungtvejende argumenter mod marxismen end før? Eller bliver snarere den gamle type argumenter af en eller anden grund taget alvorligere nu?

Skyldes fænomenet "marxismens krise", at marxismens position på universiteterne og i samfundsforskningen er blevet svækket? Ser vi på situationen i Danmark - som svarer til situationen i en række andre vestlige lande - er der efterhånden opnået akademiske positioner rundt omkring på universiteterne, og i de senere år har de marxistiske forskningsmiljøer fået ganske gode kontakter til bevilgende instanser og projektstøtte, samtidig med at marxistiske studenteropgaver og -specialer nu kan skrives efter veletablerede paradigmer. Dette er vel ved første blik det stik modsatte af krise.

Hvis det hverken ligger i en tiltagende mangel på forklaringsevne - så rationelt udvikler samfundsrefleksionen sig ikke - og slet ikke mangel på udbredelse, hvad handler "marxismens krise" så om? Som jeg ser det, er det en "krise" i de akademiske, marxistiske miljøer, som består i en voksende oplevelse af, at marxismen ikke længere inspirerer til analytisk energi og kritisk engagement. Det ligger i, at marxismen til en vis grad er blevet institutionaliseret som samfundsforskning og ritualiseret som kritik. For det andet ligger det mere bredt i, at den marxistiske kritik-form har haft meget svært ved at bevare sin rekrutteringsevne i en situation, hvor folks "private misere" opleves med stigende styrke og stigende legitimitet. Dette har, for det tredje, ført til, at marxismens grundtemaer omkring økonomi, stat og klasser opleves som for begrænsede, og at den mere eller mindre leninistiske politiske teori og jargon ("krigs"-jargonen om strategier, enhedsfronter og alliancer) opleves som forældet. Jeg vil altså nærmere bestemme "marxismens krise" - dvs. den krise, vi taler om nu i Danmark anno 1982 - som en krise for det marxistiske kritiske engagement i intellektuelle miljøer.

Hvad bliver så udgangen af krisen? Man kunne jo tro, det blev en degenerering af samfundskritikken. De "nye" marxisme-skeptikere eller -kritikere bliver ofte beskyldt for at te sig som de såkaldte "nye filosoffer" i Frankrig

(Bernard-Henri Lévy, André Glucksmann m.fl.), der bruger marxismekritikken til afvisning af al politik og til apologi for de bestående "mindst ringe", vestlige samfund. Hvis man identificerer "marxismens krise" forkert, kan risikoen reelt være en opgivelse af samfundskritikken og/eller en tilbagetrækning til privatlivets ufred.

Cornelis Castoriadis Marxisme og revolutionær teori viser, at "marxismens krise" også er en chance for at få pustet liv i den kritiske samfundsanalyse, som kunne forstene i ritualer og selvfølgeligheder på grund af marxismens institutionalisering. Jeg vil diskutere bogen relativt udførligt her, vel vidende at det er umuligt at være fair over for den overordentligt indholdsmættede bog.

Kort om Castoriadis: Han er en græsk-fransk økonom og filosof, en af den franske debats mest dybtgående marxisme-kritikere. I en årrække siden 1949 har han været redaktør af Socialisme ou Barbarie, hvor han blandt andet analyserer det sovjetiske bureaukrati som en udbytende klasse, som kontrollerer ikke totalt socialiserede, men totalt centraliserede produktionsmidler. Han starter som trotskist og marxist, men bliver i årenes løb mere og mere kritisk over for marxismen, samtidig med at han udvikler sin refleksion ved studier af psykoanalyse, lingvistik og filosofi. 1. og 2. del af Marxisme og revolutionær teori er skrevet i midten af 60'erne, 3. del i 1974.

1. del "Marxismen: Foreløbig opgørelse" indeholder en kritik dels af den marxistiske historieteori, dels af den marxistiske historiefilosofi. På mange punkter svarer Castoriadis' marxismekritik til den kritik, som 70'ernes ny-marxisme rejste, og som gav anledning til de omfattende såkaldte marxismerekonstruktioner i Frankrig og Tyskland. For eksempel har Castoriadis den samme type skarpe kritik af historicisme og hegelianisme i den marxistiske tænkning, som Althusser fremsætter nogle år senere. Med hensyn til historieteorien er Castoriadis' kritik især et angreb mod en produktiv-kraft-deterministisk opfattelse, som næppe har fortalere mere uden for Moskva-tro miljøer.

En væsentlig pointe i Castoriadis' kritik er, at marxisterne projicerer vort eget samfunds kategori-struktur (for eksempel basisoverbygningsmetaforen) over på andre samfund. Marxismen mener at ligge inde med historiens sandhed, men der findes ikke en sådan definitiv sandhed. "Enhver tale om historien er selv historisk". Denne kritik behøver den aktuelle marxisme ikke føle sig ramt af. I virkeligheden har den kapitallogiske analyse formuleret Castoriadis' pointe langt mere radikalt og præcist. Castoriadis anklager marxisterne for den "retrospektive rationaliserings illusion" i historieanalysen, og følgende kommentar til den russiske revolution viser, at han ikke er bange for at tale marxisterne midt imod på spørgsmålet om individets rolle:

"For at revolutionen kan lykkes, kræves Zarens slaphed og Zarinaens karakter, Rasputin og urimelighederne ved hoffet, Kerensky og Kornilov; det er nødvendigt at Lenin og Trotsky vender tilbage til Petrograd, og for at det kan ske, må der ske en fejlslutning hos det tyske statsoverhoved og en anden i den engelske regering - for ikke at tale om alle de difterier og lungebetændelser, som omhyggeligt er gået uden om disse to personer fra deres fødsel og frem" (p. 83).

2. del "Teori og revolutionært projekt" søger så svar på spørgsmålet om, hvorledes en revolutionær teori kan se ud uden marxismen. Ifølge Castoriadis bygger den marxistiske revolutionsteori på en opfattelse af, at bevidst handling ikke er mulig uden en total eller definitiv teori. Marxisterne stiller bevidstløs aktivisme eller spontaneisme op som det uantagelige alternativ. Men, siger Castoriadis, dette er et falsk alternativ, som bygger på en gal opfattelse af forholdet mellem viden og handling. Viden er altid foreløbig. Det revolutionære projekt er en "relativt klarsynet" praksis,

"et projekt om forandring af det nuværende samfund til et samfund, der er organiseret og orienteret med henblik på alles autonomi, og hvor det er mennesker, sådan som det nuværende samfund har frembragt dem, der skal afstedkomme denne forandring gennem deres autonome handling" (p. 130).

Mere konkret bliver arbejdsråd og arbejderforvaltning hos de producerende masser kernen i det revolutionære projekt. Det revolutionære projekts sociale rødder ser Castoriadis dels i produktionsforholdene i virksomhederne, hvor arbejdsprocessen er opdelt i et ledelsesmoment og et udførelsesmoment, som står i indbyrdes konflikt, dels ser han det i økonomiens irrationalitet. Men det revolutionære projekt har også subjektive rødder, og Castoriadis fremsætter her en revolutionær trosbekendelse (pp.150-154).

Autonomi og fremmedgørelse er altså den centrale begrebs-modstilling i Castoriadis revolutionære projekt. De to begreber fastlægges ud fra nogle almene bestemmelser af subjektet, det inter-subjektive og det socialhistoriske. Autonomi-begrebet fastlægges faktisk negativt, nemlig ved at indkredse hvad fremmedgørelse vil sige.

Fremmedgørelsen ligger i en særlig udformning af det social-historiske, i en "modalitet af forholdet til institutionen og af forholdet til historien". Fremmedgørelsen bestemmes alment som institutionernes autonomisering over for samfundet og beskrives som

"det, der fremtræder som en masse af undertrykkelses- og berøvelsesvilkår, som en global størknet, materiel og institutionel, økonomisk, magtmæssig og ideologisk struktur, som mystifikation, manipulation, vildførelse og vold ... i upersonlige ting som de "økonomiske markedsmekanismer", "Planens rationalitet" eller de fås lov fremsat som loven kort og godt. Og sammenhængende hermed er det, som nu repræsenterer den anden, ikke længere en

tale, det er en maskinpistol, en mobiliseringsordre, en lønningsseddel og dyre varer, en retsafgørelse og et fængsel".

Revolutionen er således bundet op på en institutionsanalyse, som udgør 3. del af bogen.

3. del "Institutionen og det imaginære" er egentlig den mest spændende, og den der bryder klarest med den marxistiske diskurs. Der ligger heri et opgør med hele den marxistiske overbygnings-, ideologi- og bevidsthedstænkning, hvad enten den er af althusseriansk eller kapitallogisk art. Castoriadis opererer med et institutionsbegreb, som har tydelige lighedspunkter med andre nyere franske opfattelser (for eksempel hos Foucault). Institutionen er både skabt og skabende, institueret og instituerende. Institutionen er ikke bare noget funktionelt i samfundet, og dette dens ikke-sammenfald med noget funktionelt er begrundet i, at den er indvævet i et symbolsk netværk; institutioner eksisterer som sanktionerede symbolske systemer, der

"består i at knytte signifiéer (forestillinger, ordrer ... betydninger i ordets brede betydning) til symboler (signifiantéer) og i at få dem til at gælde som sådan, dvs. i at gøre denne tilknytning mere eller mindre tvungen for det samfund eller den gruppe, det drejer sig om".

Den funktionalistiske tænkning - herunder marxismen - anerkender ikke institutionernes forskydning i forhold til noget rent funktionelt eller det symbolske netværks selvstændige virkningskraft i institutionerne. Castoriadis giver talrige eksempler på disse ikke-sammenfald mellem institutionens funktionelle og symbolske aspekt. For eksempel viser en historisk analyse af romerretten "ikke rettens funktionalitet, men ... symbolikkens relative uafhængighed af funktionaliteten i begyndelsen; dernæst funktionalitetens langsomme, men aldrig fuldstændige erobring af symbolikken" (p. 200).

Men han går videre end det og analyserer det imaginære, dvs. "den imaginære bestanddel af ethvert symbol, som går ud over den blotte symbolske betydning". Det imaginære er "i sidste ende den elementære og irreducibile evne til at kalde et billede frem" (p. 211).

Han taler om det radikalt imaginære og mener hermed menneskenes evne til at skabe institutioner på basis af det imaginære. Det imaginære betyder for eksempel også muligheden for radikalt nye institutioner, som kan "revolutionere" samfundet. Pariserkommunen er et eksempel. De parisiske arbejdere "opdagede" ikke kommunen i eksisterende politiske skabeloner eller som den eneste funktionelle mulighed; de opfandt noget radikalt nyt, som fra det øjeblik af vedblev at være til stede i historien (p. 219). Castoriadis kæder således teorien om det socialt imaginære sammen med revolutionsteorien og gør den

til en underbygning af kritikken af den marxistiske revolutionsteori for at være en blanding af skråsikker historisk sandhed og forstenet politisk handlingsteori. Marxismen er selv en imaginær struktur, som har fremmedgjort det revolutionære projekt, er Castoriadis' centrale budskab i bogen. Marxismen blokerer for en radikal, tidssvarende revolutionsteori.

Hvis jeg skal prøve at samle de tanker, der sendes på langfart af Marxisme og revolutionær teori, må det være således: Bogen passer ind i "marxismens krise" - det er vel derfor den udgives nu - men i begreber og appel er del 1 og 2 ude af takt med de behov for ny kritisk energi og engagement, som præger denne krise. Bogens insisteren på arbejderråd og pointering af økonomiens irrationalitet kan mest fremkalde nostalgiske grib af en gammel begejstring, som er blevet slidt op siden 1968. For at fastholde arbejderselvforvaltning som bærende emancipatorisk idé i dag skal man trække den uantastet gennem hele diskussionen om medarbejderstyrede virksomheder og ØD, som vi har haft i de sidste 15 år. Autonomi- og fremmedgørelsesbegreberne er smukke og gyldige som revolutionære credo, men uanset at de er meget originalt og klogt konciperet hos Castoriadis, er der for mange, der ville give dem en uforpligtende underskrift, til at de kan bære en fornyelse af den radikale samfundskritik. Man kunne stille det spørgsmål, om ikke Castoriadis ved at fastholde revolutionsbegrebet holder det emancipatoriske håb fast i en ufrugtbar diskurs om brud mellem "før" og "efter", som egentlig står i modsætning til hans egne forestillinger om revolution som en proces af fornyelser, som ikke kan forudses.

Bogens kritik af marxismen er på væsentlige punkter ikke tidssvarende; man kan for eksempel ikke bebrejde den kapitallogiske tradition, at den forestiller sig at sidde inde med en overhistorisk, definitiv teori om historien, men nok om kapitalismen. Og bogens produktivkraft-diskussion er forældet: På den ene side angriber Castoriadis en produktivkraft-determinisme, som står meget svagt i nutidig marxisme, på den anden side er der i dag brug for en langt mere dybtgående teknologikritik end den, Castoriadis præsenterer. (Det er patetisk at se Castoriadis' positive tanker om kybernetikkens (læs datateknologiens) muligheder for at lave en mere rationel økonomi som en del af det revolutionære projekt).

Som jeg vurderer bogen, er den især betydningsfuld ved sin skarpe kritik af marxismens tendens til at forstene (selv om det er andre forskningstendenser, vi ser nu) og især ved sin teori om det ikke-funktionelle og imaginære ved sociale institutioner. Castoriadis geninstallerer "ideerne" i en kritisk tænkning som en selvstændig kraft og viser, at dette langt fra behøver føre

til et tilbagefald til borgerlig tænkning. 3. del af bogen har muligheder i sig for at kunne bidrage til en teoretisk præcisering af det opbrud i forestillingerne om, hvad en "revolution" indebærer, som er i gang i disse år. Der er gennem bogen en klar stigende linie med hensyn til relevans og inspiration i den aktuelle diskussion. Denne linie fortsætter i den uoversatte 2. del af L'institution imaginaire de la société, som vi må håbe, Rhodos snarest får oversat og udgivet.

Det skal fremhæves, at bogen er levende oversat og let at læse på trods af det fortættede indhold. Dominique Bouchet har udarbejdet en meget nyttig Castoriadis-bibliografi og et efterskrift, der ryster ens vanemæssige tanker, hvis man kan holde dem samlet om hans euforiske aforismer.

Nils Mortensen

The Common Security Interests of Japan, The United States, and NATO, Joint Working Group of the Atlantic Council of the United States & The Research Institute for Peace and Security, Tokyo. Cambridge, Massachusetts: Ballinger Publishing Company, 1981, 232 s, 22,50 US\$.

Retfærdigheden sker ikke altid fyldest, heller ikke på bogmarkedet. I løbet af 1981 udkom 2 sikkerhedspolitiske rapporter, begge på hver sin måde i hvert tilfælde organisatorisk set nyskabelser. Men hvor den ene fik en massiv presse-omtale i Europa, fik den anden ingen - og dog er begge lige relevante for den europæiske sikkerhedspolitiske debat.

Den meget omtalte rapport var "Western Security: What has changed? What should be done?", udgivet af lederne af fire kendte udenrigspolitiske institutter, tre europæiske og ét amerikansk (Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Royal Institute of International Affairs, Institut Français des Relations Internationales og Council on Foreign Relations). Det var en lille sag på under 50 sider - omtalen var således omvendt proportional med rapportens eget omfang. Senere samme år udkom den ovenfor nævnte rapport: "The Common Security Interests of Japan, The United States, and NATO" - den som ingen omtale fik. Og det til trods for - eller måske netop fordi - den var både væsentligt større af omfang og i det store og hele med væsentligt mere indholdsmæssigt solidt gods. Den repræsenterede også en organisatorisk nyskabelse, idet den var resultatet af et 2 år langt og intimt samarbejde mellem et japansk og et amerikansk forskningsinstitut og dermed den første rapport af sin art. Den er i øvrigt ikke ganske uden forbindelse